

ПАРОДІЙНИЙ ДИСКУРС У РОМАНІ ІШМАЕЛЯ РІДА “ПОЛІТ ДО КАНАДИ”

Ірина ГОРЕНКО

Тернопільський національний економічний університет

У статті розглянуто основні характеристики романів про рабство, зокрема твір “Політ до Канади” Ішмаеля Ріда, у якому автор пародіює жанр оповідей рабів та роман Г. Б. Стоу “Хатина дядька Тома”, а також висловлює гостру сатиру на Авраама Лінкольна, культуру південних штатів та Канаду. Підсумовано, що роман Іш. Ріда представляє синкретичний жанр, характерний для постмодерністської літератури. Він поєднує в собі оповідь раба від першої особи, розповідь наратора від третьої особи, пародіювання класичного історичного роману, нео-гуду естетику, елементи готичної прози та сатиричного роману.

Ключові слова: романи про рабство, оповіді рабів, постмодерністська література, жанрові модифікації.

В статье рассмотрены основные характеристики романов о рабстве, а именно, на примере произведения “Полет в Канаду” Ишмаэля Рида, в котором автор пародирует жанр повествования рабов и роман Г. Б. Стоу “Хижина дяди Тома”, а также вмещает острую сатиру на Авраама Линкольна, культуру южных штатов и Канаду. Сделан вывод, что роман Иш. Рида представляет синкретический жанр, характерный для постмодернистской литературы. Он сочетает в себе повествование раба от первого лица, повествование рассказчика от третьего лица, пародирование классического исторического романа, эстетику нео-гуду, элементы готической прозы и сатиру.

Ключевые слова: романы о рабстве, повествования рабов, постмодернистская литература, жанр

Since the beginnings of African American literature and up to postmodern period, it has been trying to capture the dire experience of slavery in its thematic and artistic dimensions. Black artists have collectivized individual traumatic experiences associated with their attempts to verbalize the full extent of slavery and to comprehend tragic implications of this institution. They have created their own versions of historical events often different from official historiography. As a result, early

stories about slavery constitute a special (proto)genre in African American literature, the so called slave narratives. Many literary critics tried to inscribe them into canonical genre system regarding them as autobiographies or historical novels. Such attempts, however, seem unjustified since slave narratives combined elements of several genres and relied upon both Black oral folk heritage and Euro-American romance tradition. The 2nd half of the 20th c. saw massive revival of the genre in the works authored by Margaret Walker, Ishmael Reed, Octavia Butler, Alice Walker, Toni Morrison, Charles Johnson and Edward Jones. These writers, among others, provided their own interpretations of tragic pages in Black Americans' past. Their texts are referred to as neo-slave narratives where the original matrix is complemented by (post)modern

Key words: genre, memory of the genre, slave narratives, Afro-American literature, neo-slave narratives.

Ішмаель Рід народився 22 лютого 1938 року в місті Чаттануга, штат Теннессі. Він виростав і отримав шкільну освіту у м. Баффало (Нью-Йорк). Залишив навчання в місцевому університеті у 1960 році, оскільки він не хотів бути *“рабом чийогось списку літератури”* [3, с.329]. Якийсь час (1960-1962) майбутній письменник працював кореспондентом *“Емпаер Стейт Віклі”* (*“The Empire State Weekly”*). Тоді ж він став членом товариства *“Майстерня Умбра”*, мистецького об'єднання чорношкірих письменників, які інтенсивно відстоювали ідею афро-американського мистецтва, ґрунтованого на африканській спадщині, що повинно сприяти досягненню політичних і громадських свобод. Усі тогочасні ініціативи Іш. Ріда відзначаються прагненням заперечити конформізм та цілісність афро-американського письменства і натомість настановами на свободі митця й експериментаторстві. З 1967 по 1983 митець опублікував чотири збірки поезії, п'ять антологій та шість романів, усі вони значним чином виражають естетику *“нео-зуду”* (*neo-HooDoo*), запропоновану й розроблену самим митцем.

“Політ до Канади” – п'ятий роман Ішмаеля Ріда – пародіює жанр оповідей рабів та роман Г. Б. Стоу *“Хатинка дядька Тома”*, а також вміщає гостру сатиру на Авраама Лінкольна, культуру південних штатів та Канаду. Поєднуючи й переплітаючи *“історичні факти”* з вигадкою, автор змальовує подорож Рейвена Квіксілла – раба-утікача й автора-оповідача – з рабовласницького штату Вірджинія до Канади. Поява роману

збіглася із завершенням революційного за духом рухом “Чорна сила” і є своєрідним підведенням підсумків змагань чорношкірих американців упродовж “*буремних шістдесятих*”. “*Роман становить частину загального настрою середини сімдесятих, що пронизаний ностальгією за соціальними рухами шістдесятих; але більш важливо те, що цей новий роман про рабство перебуває в особливому діалозі з шістдесятими та культурними й політичними дебатами тогочасного національного життя, оскільки вони детермінували причини його походження*” [3, с. 98-99]. Співвіднесеність і зв’язок роману з феноменом афро-американського шістдесятництва дає підстави коротко проаналізувати ставлення Іш. Ріда до цього періоду в історії свого народу, а також його ролі в тогочасних процесах.

Роман “Політ до Канади” засвідчив не лише активізацію жанру оповідей рабів у новому форматі, але найперше через відродження первинної писемної художньої форми американських негрів вступив у дискусію про спадщину рабства, про “привласнення білими митцями” культурного капіталу чорношкірих, про літературний канон та його формування. Іш. Рід визнавав, що під час роботи над твором він почав ознайомлюватися із жанром оповідей рабів та оригінальними свідченнями про рабство. Це дало йому змогу зрозуміти, що у шкільних підручниках з історії, що рясніли ілюстраціями, де поневолені чорношкірі грали на банджо чи танцювали, досвід рабства був переданий спотворено.

Одна з особливих рис роману полягає у змалюванні не лише реалій життя колишнього раба, ситуації, що примусила його втечу та його шляху до свободи, але в тому, що Іш. Рід створив поліфонічний наратив про рабство, про історичну ситуацію періоду до Громадянської війни. Він примушує переоцінити минуле, поглянути на нього з радикально нових перспектив і таким чином визнати багато фактів, що через свою непривабливість для панівного історичного наративу залишалися замовчуваними. Іш. Рід надає право колишньому рабові свідчити не просто про своє минуле, а також вербалізувати “неприємні припущення” про очільників американської нації чи канонічних митців. На першій сторінці роману висловлюється твердження про відносність “*історичної правди*”, що своєю чергою дозволяє автору звернутися до неофіційного фактажу: “*Про*

Лінкольна пліткували здавна. Казали, що він і його син Тодд були пияками. Що пані Лінкольн була божевільна. Що він мав багато коханок. Що його мама, Ненсі Генкс, була повія. Конфедерати заявляли, що він був “ніггером”. Хто може сказати, де тут правда, а де вигадка?” [3, с. 7]. Спочатку роману автор робить настанову на радикальний перегляд минулого і водночас стверджує про відносність будь-якої “правди”.

Оспорювання визначеної версії минулого, його законсервованості та безвідносності до теперішнього здійснюється Іш. Рідом за допомогою інкорпорування матеріальних анахронізмів у наратив. Водночас письменник наголошує, що для нього анахронізм це не просто стилістичний прийом, а насамперед вираження африканського уявлення про минуле і його актуальність у сьогоденні.

Інший важливий момент твору – звернення до теми привласнення культурного капіталу афро-американців білими співвітчизниками. Об’єктом уваги у цьому контексті став роман Г. Б. Стоу “Хатинка дядька Тома”, який є всього лиш розширеною версією оповіді колишнього раба Джошуа Генсона.

Головним персонажем роману є Рейвен Квікскілл – “*один з перших рабів Свілла, що навчився читати, писати і який першим утік*” [2, с.10]. Поезія Рейвена “Політ до Канади” є прологом до твору і водночас його інтертекстом. У ній раб описує свою втечу, використовуючи такий невідомий на той час засіб пересування як літак. Відтак від початку автор налаштовує читача на жанр пародії. Квікскілл утікає до Вільного міста (Emancipation City), де й живе якийсь час. Проте головна мрія утікача – потрапити до Канади, на його думку, землі, де панує справжня свобода. Наратив роману розгортається у двох основних площинах – у маєтку рабовласника Артура Свілла у Вірджинії та у різних місцях перебування Рейвена Квікскілла. Багатий намагається повернути раба за будь-яку ціну, але Рейвену постійно вдається уникати пасток.

На якийсь час Рейвен стає лектором в одному з аболіціоністських товариств. Проте його ораторські здібності та вміння вигадувати жалісливі історії не задовольняють сподівань аудиторії. При чому і білі, і колишні раби розчаровані його оповідями. У цьому контексті Іш. Рід критикує і висміює аболіціоністські зібрання, на

яких раби-втікачі мали свідчити відповідно до певних стандартів та вимог жанру. Один з професорів Лінкольн університету радить Рейвену долити масла у вогонь для того, щоб розчулити публіку. Як зазначає Джеймс Олні *“аболіціоністи мали чіткі уявлення, добре відомі як їм, так і колишнім рабами, про конкретний зміст, конкретні теми для роздумів та відповідні форми їхнього втілення”* [1, с. 158]. Таким чином ігнорування Рейвеном узгоджених домовленостей щодо оповіді обертається його поразкою як промовця. Іш. Рід продемонстрував обмеженість жанру оповідей рабів, його залежність від канону та сподівань реципієнтів. З іншого боку неспроможність перших афро-американських письменників вербалізувати власний досвід без котурнів стала однією з причин звернення митця до цієї первинної негритянської писемної форми. Обираючи цей жанр, Іш. Рід продемонстрував його великий потенціал у зображенні минулого США і водночас використав його як критику усталених літературознавчих підходів про те, що *“романи про афро-американців повинні змальовувати біль”* [4, с. 135]. Роман “Політ до Канади” шляхом модифікації традиційних оповідей рабів уособлює своєрідне звільнення афро-американського письменства від тиску умовностей та літературних конвенцій.

Складність сприйняття твору “Політ до Канади” полягає у широкому використанні прийому, який П.-Д. Мвуєкуру під час аналізу романів Іш. Ріда означає як *“синхронізм”* – одночасне змальовання подій, що видаються мало пов’язаними між собою. Сюжет роману коливається між плантацією у Вірджинії, Емансипованим містом, Канадою, окрім того, читача часто спантелюють *“чужорідні”* елементи в зображенні життя 19 століття, а саме телевізор, літак, автомобілі та ін.

Іш. Рід оспорує думку про Канаду як вільну та безпечну землю для чорношкірих втікачів. Ще до прибуття Р. Квіскілла до омріяного краю автор іронічно описує його політичного очільника: *“Кожен думав про Канаду. Барбара Волтерс нещодавно виступила на національному телеканалі і висловила думку, що прем’єр міністр Канади, той чоловік із профілем орла, той ввічливий і бездоганно вбраний джентльмен, який все ще носить носовичок у лівій кишені піджака, найбільш прогресивний чоловік у західному світі. І світ з надією дивиться на нього”* [2, с. 69].

У творі “Політ до Канади” критика офіційних версії про рабство здійснюється шляхом розкриття його сутності не лише через життя рабів, але через змалювання моральної деградації білошкірих власників. Така позиція автора корелює з ідеями Ф. Фанона, який був канонічним автором для представників “*Чорної сили*”.

Один із головних персонажів роману “Політ до Канади” багатий Артур Свілл, який прагне постійно примножувати свої статки. Він не займає чіткої позиції під час Громадянської війни, оскільки сама війна є його прибутком. Тому Свілл фінансує як конфедератів, так і північан. Некрофілія, деспотизм, розпуста, пиятика, садизм, божевілья, духовна обмеженість визначають основні реалії життя неймовірно багатого плантатора. Він колекціонує засоби для торгур, що скуповує по всьому світу. Крім того багатій має відеотеку й іноді запрошує друзів на перегляд фільмів про фізичні знущання над рабами. Наприкінці роману заява про його моральну деградацію, як і всього рабовласницького Півдня, “краю, за межею ридань”, звучить із уст дружини, яку він ігнорував роками і яка пережила психічний зрив, зазнавши приниження не лише з боку чоловіка, але й чорношкірих рабинь.

Водночас моральне падіння Артура Свілла безпосередньо пов’язується з реаліями рабовласницької системи. Плантатор зізнається: “*Американці з Півночі та Півдня ненавидять рабів, і в той же час вони самі є рабами*” [2, с. 132]. Інституція рабства позначилася не лише на психологічному житті чорношкірих, але й на житті білих американців.

Роман пронизаний магічним дискурсом, де трікстерство, подвійні смисли та чари займають важливе місце у розвитку сюжету. Дії та вчинки персонажів прочитуються у кількох змістах.

Визначною відмінною рисою роману є використання естетики *нео-гуду* (*neo-hoodoo*), яка відсутня у початкових оповідях, оскільки їхнє головне завдання полягало у демонстрації того, що колишній раб цілком поділяє американські культурні норми, вірування та принципи письма. Більш того він здатен їх практикувати та відтворювати. Іш. Рід визначає естетику нео-гуду як поєднання давніх усних практик “гуду” з маскультом США. Образ трікстера, магія, ритуалістичні дієства, чари, актуалізація спіритуалістичних актів, загадковість, що межує з неймовірністю – усі ці атрибути інтенсив-

но оприявлені в романах Іш. Ріда і в “Польоті до Канади” зокрема. Особлива риса *гуду*, наслідника древніх релігій негритянських рабів Південної Америки (Гаїті, Барбадос, Ямайка) – Вуду, еkleктизм та тривалість у сучасності.

Іш. Рід вдається також до експериментувань із часом та простором. Проте слід зазначити, що його інновації дещо відмінні від компресій хронотопів, якими рясніє постмодерний художній дискурс. Маємо на увазі, те, що в постмодерному романі персонажі можуть перебувати чи легко переміщатися у різних часових зонах та локусах, тобто час є синхронічним та діахронічним. Іш. Рід використовує єдиний час – період Громадянської війни та післявоєнне життя, проте у нього він вкраплює технічні чи транспортні засоби, які допомагають акселерувати рух персонажів.

Ємність і здатність модусу нео-гуду інкорпорувати у собі найрізноманітніші традиції та формати виявляється у романі Іш. Ріда частково на рівні включення у нього не лише різноманітних родів художньої літератури (лірики, драми, епосу), але й прямих посилань на тексти багатьох культур. У романі переосмислюються, обговорюються, оспорюються та визнаються оповіді рабів, індіанські міфи, а також відомі твори Гаррієт Бічер-Стоу “Хатина дядька Тома”, Альфреда Теннісона “Ідилія короля”, Тома Тейлора “Наш американський кузен”, Едгара По “Крук”, “Падіння дому Ашерів”, “Барильце амонтильядо”, Філіз Вітлі “Його високості генералу Вашингтону”, Маргарет Мітчелл “Віднесені вітром”, Фредеріка Дугласса, Вільям Велза Бравна, Генрі Бібба, Езри Павнда та Томаса Стернза Еліота.

Роман Іш. Ріда представляє синкретичний жанр, характерний для постмодерністської літератури. Він поєднує в собі оповідь раба від першої особи, розповідь наратора від третьої особи, пародіювання класичного історичного роману, нео-гуду естетику, елементи готичної прози та сатиру. Автор широко використовує пародію, аби проблематизувати як фікційний, так й історично-документальний корпус про рабство у США. Інкорпорування у роман естетичних та практичних принципів Вуду дало змогу письменникові інтенсифікувати входження афро-американських культурних практик у красне письменство другої половини ХХ століття, а також продемонструвати нові шляхи конструювання афро-американської суб’єктності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Olney J. I was Born: Slave Narratives, Their Status as Autobiography and as Literature / James Olney. – Maryland : Johns Hopkins University Press, 1984. – 371 p.
2. Reed I. Flight to Canada / Reed Ishmael. – Simon and Schuster, 1998. – 179 p.
3. Rushdy A.H. Neo-Slave Narratives: Studies in the Social Logic of a Literary Form / Rushdy A. H. Ashraf. – New York : Oxford University Press, 1999. – 286 p.
4. The Critical Response to Ishmael Reed. – Ed. by Bruce Dick and Pavel Zemliansky. – Greenwood Press, 1999. – 261 p.